

Коли, горем чужим утішаючись,  
Зависть, наче оса та, бринить,  
І сичить клевета, мов гадюка в корчи, –  
Не мовчи!  
Говори, коли серце твоє підіймається  
Нетерплячою правди й добра,  
Говори, хай слів твоїх розумних жахається  
Слямазарність, бездарність стара,  
Хоч би ушам глухим, до німої гори, –  
Говори! [2: т. 3: 393]

Коли бачиш автограф цього передсмертного вірша, бачиш ці буквочки, що, як черв'ячки, розповзлися по папері, буквочки, які ледве можна прочитати, стає аж фізично боляче, бо відчуваєш, що їх вивела слабка, недужа рука смертельно хворого поета, котра ледве тримала перо. Але ж цією рукою водив гордий, нескорений, безсмертний Дух Борця і Генія, Дух, що здолав смерть.

Іще 14 липня 1883 року І. Франко написав пророчі рядки, в яких – велика правда про те, що визначало суть його життя і його творчості, суть його характеру, як людини, письменника, вченого, громадянина:

Пісня і праця – великі дві сили!  
Їм я до скону бажаю служити;  
Череп розбитий – як ляжу в могилі,  
Ними лиш зможу й для правнуків жити [2: т. 1: 75].

Так, людина смертна, але діло її, її “пісня і праця” безсмертні і є для нас вічним дороговказом – естетичним, етичним, громадянським. Таким дороговказом стали для нас життя і творчість І. Франка.

### Література:

1. Матеріали до вивчення історії української літератури. – К., 1960. – Т. 3.
2. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

*Анатолій Павко (Київ)*

## Феномен Івана Франка

До постаті “вічного революціонера”, яка вже давно стала символом незламності і мужності, не згасає інтерес сучасників. У свідомості багатьох поколінь глибоко відклався афоризм І. Франка: “Лупайте сю скалу, нехай ні жар, ні холод не спинить вас”. Він став основним лейтмотивом життя Великого Каменяря, провідною зорею у його науковій, літературній, громадсько-політичній діяльності.

Велетенська творча спадщина українського Прометея, плід його могутньої думки, чистої душі і невсипущої, “довгої й утяжливої” праці, і на початку ХХІ ст. не втратила свого громадського рефрену, наукової привабливості, морально-етичної та естетичної краси. Дослідник життя та діяльності І. Франка – В. Сімович, розкриваючи важелі впливу Великого Каменяря на українське суспільство, підкреслював в одній зі своїх праць, що І. Франко був “вчителем цілих поколінь нашого народу, по-батьківському брав за руку молодь, вів її до сонця. А коли з тієї молоді мужі виростили і враз із ним до роботи ставали, то все ж над ними спочивало люб’язне око батька, щоб часом колишні його діти зо шляху не збилися. Франко – це частина історії нашої землі. Вийшов із неї, і для неї віддав усе, що мав. А як відійшов від нас, на всьому, до чого він своїх рук приклав, полишилася печать його духа” [4: 3–4].

Феномен І. Франка визначається, насамперед, його високим рівнем освіченості, унікальними інтелектуальними здібностями, універсалізмом знань, надзвичайно широким колом інтересів.

І. Франко одночасно був поетом і письменником, ученим-філософом і політичним мислителем, істориком та літературознавцем, журналістом і публіцистом. Його перу належать понад 5000 праць [5: 5]. Це монографії, статті, повідомлення, рецензії, вірші, оповідання.

Незрівнянна пам’ять, ерудиція і спостережливість І. Франка були настільки винятковими, що давали змогу йому писати ґрунтовні наукові праці, не маючи під руками часто найнеобхідніших джерел. З подивом і захопленням писали знайомі письменника про його колосальну пам’ять, називаючи її “феноменальною, просто несамовитою” і стверджували, що коли І. Франко щось раз прочитав, то вже запам’ятав навіки [1: 40].

У кожній сфері знань І. Франко виявив свій неперевершений талант, уповні продемонстрував високий професійний рівень майстерності. Згадуючи Івана Франка як редактора “Літературно-наукового вісника”, один із співробітників цього журналу писав: “Було справжнім щастям для молодого письменника потрапитися під редакторську владу Франка. Вихований на класичних творах, грецьких і латинських, Франко був безоглядним ворогом пустослівного і многослівного писання. Високопарна балаканина, так само як модна закуйовджена чудернацькість стилю, мали в ньому безоглядного ворога. Скільки “поезій”, “новел”, “статей” тощо знайшли свою могилу у Франковім коші для сміття” [3].

Важливою складовою феномену І. Франка було те, що в основі його щедрого природного таланту лежала надзвичайна, просто титанічна працездатність в умовах особистих переживань, труднощів, невтомної боротьби. Відомий український письменник В. Стефаник, серед унікальних рис І. Франка відзначає його аскетизм у приватному житті та “божеську працюовитість”. “Я мав таке враження, – згадував В. Стефаник, – що для Франка потреба “істи” взагалі не існувала. Йому не треба було нічого, крім пера і чорнила. Чорнило заміняло йому, здається, воду” [1: 286].

Навіть 1908 року, коли в І. Франка відмовили руки, письменник не покинув свою наукову та літературну працю, а продовжував займатися перекладацькою

діяльністю, публікував свої нові вірші, перевидавав колишні власні твори – поезію, повісті, оповідання, драми. Велику допомогу йому надавав старший син Андрій, який писав під диктовку батька [4: 88], а також студенти.

Незважаючи на тяжкі повороти особистої долі, поет, для того, щоб не відчувати свою немічність і безпорадність, і певною мірою підтримувати “дух, що тіло рве до бою”, не відмовлявся від редакційної роботи, літературної праці, “чорної газетярської та коректорської роботи, інших важких заробітків” [4: 59]. У своїх спогадах про батька його донька Ганна Франко з сумом зазначала, що “тато писав не тільки цілими днями, але і цілими ночами. Він почав щораз більше відчувати тягар непосильної життєвої боротьби і рішив іти за своїм покликанням: пером служити своєму народові” [1: 392, 401].

Досить непросто складалася наукова і літературна кар’єра І. Франка. Наприкінці 1890 року сенат Львівського університету не допустив його до захисту докторської дисертації на тему “Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія”. Проте цю ж дисертацію І. Франко блискуче захищає 1893 року у Віденському університеті, де отримує науковий ступінь доктора філософії. А 1895 року прочитав у Львівському університеті вступну, так звану габіталіційну лекцію на тему: “Наймичка Т. Шевченка”, яка викликала велике захоплення слухачів і була схвалена Вченою радою вищого навчального закладу. Проте сподівання І. Франка отримати після цього посаду приват-доцента у класичному університеті Східної Галичини не здійснилися. Це було зумовлено багатьма причинами. Проте головна полягала у тому, що тодішній намісник Галичини граф К. Бадені не хотів допустити найбільш авторитетного на той час українського вченого через його політичні переконання до викладання у Львівському університеті. Він боявся, щоб університетська кафедра, яку очолюватиме І. Франко, не перетворилась у трибуну вільного слова [2: 8]. “Була це, – пише згадуваний вище В. Сімович, – велика кривда для Франка, а для української науки невимовна втрата. Найбільший знавець українського письменства, найбільша для тодішньої молоді повага, людина широко знана своєю науковою працею і поза Галичиною – залишилася поза університетом. Ця подія викликала між свідомою українською громадою в Галичині зрозуміле обурення. Сильно заворушилося українське громадянство і в Наддніпрянщині, з яким Франко був у постійних зносинах” [4: 58].

Тяжкі наслідки на подальше життя І. Франка мали його, на перший погляд, товариські відносини з М. Грушевським. Будучи високопорядною людиною, І. Франко надав моральну підтримку на той час невідомому на “галицькій ґрунті” М. Грушевському, який 1894 року приїхав до Львова з Наддніпрянщини. Він познайомив його з представниками прогресивної галицької інтелігенції, залучив його до роботи у “Науковому товаристві ім. Шевченка”. Проте М. Грушевський, швидко зорієнтувавшись у становищі після одруження з донькою священика, що відкрило йому шлях до зв’язків, отримав посаду професора історії у Львівському університеті, а згодом зайняв керівне становище в “Науковому товаристві ім. Шевченка”. “Ведений заздрістю на татову славу і авторитет серед громадянства, – пише Г. Франко, – починає

його затирати, відсовувати на підрядне становище” [1: 401]. М. Грушевський давав завдання І. Франкові займатися не тільки власною, але й чужою коректурою, та ще й відносити самому зроблену коректуру до друкарні. Безтактність ставлення М. Грушевського до І. Франка викликало почуття роздратованості, пригнобленості, підвладності у відомого українського письменника, а його “горда і вільна вдача глибоко обурювалася і терпіла” [1: 401].

Ще однією “невдачею” І. Франка був трикратний провал його кандидатури на виборах до австрійського парламенту у 1895–1898 роках. Варто згадати, що І. Франко був дуже обурений не стільки самим фактом провалу кандидатури “мужицького посла” від Русько-української радикальної партії (РУРП), який при застосуванні у краї поліцейських репресій і при нечуваних виборчих шахрайствах був неминучим, скільки політичними кроками різних, так званих демократичних угруповань і поведінкою окремих “діячів” під час виборів. Намагаючись дискредитувати високий авторитет І. Франка у галицькому суспільстві, представники “московфільського” та “народовського” політичного таборів, які створили об’єднаний фронт боротьби з селянськими кандидатами, поширювали неправдиву інформацію про його нібито таємне порозуміння з польською адміністрацією, про його зраду інтересам української нації.

Підлість і підступність дій колишніх союзників, непослідовність тактичної лінії “демократів”, а також численні порушення політичних прав місцевого населення під час галицьких виборів стали переконливим свідченням фальшивості “конституційних свобод” Австрійської монархії і, звичайно, не могли не викликати в І. Франка справжнє почуття гніву та обурення [2: 8].

Феномен постаті І. Франка значною мірою визначався також принциповою і безкомпромісною позицією “вічного революціонера” у важливих питаннях життя і творчої праці. На відміну від багатьох своїх ровесників та однодумців, І. Франко ніколи не відходив від власних життєвих переконань. Цю своєрідну, цінну і рідкісну на той час рису Івана Яковича відзначали багато його сучасників у своїх спогадах. Один зі знайомих письменника, пізніше сільський священик Т. Савойка, так писав про І. Франка початку ХХ ст.: “Минали літа, “мудрілі” люди. Чимало однодумців Франка довідалося, що є десть там приказка: “мовчи, язичку, будеш їсти кашку”. І нині чимало колишніх лівих і дуже лівих бачимо добре платними редакторами, директорами інституцій, гімназій тощо [...] А Франко? Великі індивідуальності мають одну “хибу”: не вміють кривити душею. Не гнуться і не продаються навіть у злиднях. І. Франко оставався все і всюди собою. Молодші з меншими кваліфікаціями перебігали Франка в дорозі до університетських кафедр, до посольських мандатів і яких-таких синекур, а першому галицькому талантові полишили коректуру при видавництвах “Наукового товариства ім. Шевченка” [1: 29].

Самим собою залишився І. Франко і на посту редактора “Літературно-наукового вісника”, який він фактично редагував, хоча в якості одного із його редакторів підписувався і М. Грушевський. Коли ж М. Грушевський почав активно втручатися в роботу журналу і проводити свою політико-ідеологічну лінію, І. Франко не

став кривити душею і погоджуватися з ідейно чужими йому поглядами. Гостро реагуючи на цю поведінку М. Грушевського, він відмовився від редакторства, оскільки журнал, як згодом зазначав сам письменник, “перестав бути органом теперішнього його редактора” [7: 2]. Отже, І. Франко не пішов на компроміс зі своєю совістю, власними світоглядними переконаннями, не поступився своїми засадничими принципами, а навіть свідомо пішов на рішучий розрив з виданням, яке очолював майже десятиліття.

Принциповість, відвертість, глибина переконань – усі ці риси притаманні і самобутнім політичним поглядам Великого Каменяря.

У цьому контексті, варто привернути увагу до фундаментальної ідейно-політичної позиції І. Франка, яка передбачала досягнення суспільно-політичного ідеалу не революційним шляхом, а “без насильних і кривавих потрясінь” (“Мислі о еволюції в історії людства”). Зазначимо також, що зміна суспільно-політичних поглядів І. Франка відбувалася не раптово, не визначалась потребами політичної кон’юнктури, а була зумовлена їх внутрішньою еволюцією. У цьому еволюційному процесі можна виокремити два напрями трансформації його ідейних орієнтирів. Перший – від захоплення революційним марксизмом до його критичного переосмислення. Другий напрям розвитку суспільно-політичних поглядів І. Франка пов’язаний з їх еволюцією від інтернаціоналізму до національного патріотизму і демократії. Квінтесенцією еволюційних змін в ідейно-політичних поглядах І. Франка стало обґрунтування ним необхідності досягнення національної самостійності українським народом у статті “Поза межами можливого” [6: 324–331].

Особливість постаті Великого Каменяря визначалася такими його рисами як велика рівновага духу, віра в себе, вміння твердо і спокійно триматися в найскладніших умовах і ситуаціях. Так, наприклад, саме завдяки витримці І. Франка 1897 року вдалося провести з’їзд радикальної партії, який був поставлений під загрозу боротьбою двох течій в партійному угрупованні, представники однієї з яких вимагали зміни назви партії на соціал-демократичну, а інші відстоювали стару назву.

Позитивну енергетику постаті відомого українського письменника і вченого формували і такі унікальні риси його характеру як скромність, благородність, лагідність та поважне ставлення до людей, некористолюбність. Незважаючи на всі незгоди власного життя, він залишився людиною з веселою і здоровою вдачею.

Глибинність, величність постаті славетного галичанина пояснюється його вірністю сім’ї, любов’ю до дітей. Вони давали йому творчу наснагу, духовну силу, життєву енергію та невичерпний оптимізм. Своїм “франчатам” разом із дружиною І. Франко прищепив любов до природи, навчив своїх дітей пізнавати її “красу і таємну силу”, співчувати “слабшим і немічним”, любити все “красне, величне, добре”, любити свій народ, свою країну, любити читати книжки, розвивати свої знання і свій розум і, нарешті, любити працю [1: 396]. Тому не випадково, що на межі XIX–XX століть постать І. Франка була популярною, поважною, улюбленою не лише на його малій батьківщині, але і в Східному регіоні України.

Отже, феномен І. Франка – це єдність всіх його складових: таланту і працьови-

тості, геніальності і скромності, вірності світоглядним засадам, життєвим ідеалам та високій моральності, чистоті думок, душі і серця.

### Література:

1. Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956.
2. Іван Якович Франко: життя і творчість в портретах, ілюстраціях, документах. До 100-ліття з дня народження. – К., 1956.
3. Романець Д. Лише в праці варто і для праці жить // Україна молода. – 2006. – 24 травня.
4. Сімович В. Іван Франко: його життя та діяльність. 2-ге, доповн. вид. – Львів, 1941.
5. Скакун О. Іван Франко. – Москва, 1987.
6. Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. Вступ до політології. Екскурс в історію правничо-політичної думки. – К., 1996.
7. Франко І. Давнє й нове // Неділя. – 1911. – № 19.

*Андрій Манько (Львів)*

## Формування естетичних поглядів Івана Франка

Естетика – наука про загальні закони художнього освоєння та пізнання дійсності, закони розвитку мистецтва, його роль в житті суспільства. Вона охоплює всю сферу людських почуттів, вивчає стосунки між людиною і світом, впливає на формування естетичної свідомості [3: 11].

Естетичне знання формувалося в межах філософії як її своєрідна частина, а утвердилась естетика як самостійна наука лише у XVIII ст. Естетика активно завоює історичні та культурні надбання, використовує вироблені на перших етапах становлення науки терміни, поняття, уточнює їх і розвиває. Спираючись на принцип спадковості естетика поступово посідає гідне місце в структурі суміжних наук в Україні.

Особливе місце в українському національному русі, розвитку і традицій естетичного виховання в Україні, соціально-політичної та філософської думки належить І. Франкові.

Естетику І. Франко вважає наукою, об'єктом вивчення якої є саме життя, все те в цьому житті, що викликає благородні почуття.

Щодо співвідношення “життя – естетика”, то І. Франко говорив: “Не життя для естетики і краси, а естетика і краса для життя, для піднесення і облагородження кожної людської особистості – це її найвищий естетичний принцип”. І. Франко вважав, що “література і життя мусять стояти в якійсь тісній зв'язі”, адже “щось зовсім нового, зовсім відірваного від світу його вражень чоловік ніколи не міг і не може створити”.